

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 1197

İSAM Yayınları 35

İlmi Araştırmalar Dizisi 18

© Her hakkı mahfuzdur.

DÜNDEN BUGÜNE OSMANLI ARAŞTIRMALARI
Tespitler - Problemler - Teklifler

editör

Ali Akyıldız

Ş. Tufan Buzpınar

Mustafa Sinanoğlu

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)

tarafından yayına hazırlanmıştır.

İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 38 Üsküdar/İstanbul

Tel. 0216. 474 08 50

www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

İmla-tashiîh Nurettin Albayrak, Cengiz Şeker

Tasarım Ender Boztürk (iç), Hasan Hüseyin Can (kapak)

Bu kitap, 24-25 Şubat 2001 tarihinde Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi'nde (İSAM) düzenlenen "Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları: Tespitler, Problemler, Teklifler" başlıklı sempozyumun tebliğlerini içermektedir.

Düzenleme Kurulu

Ali Akyıldız

Ş. Tufan Buzpınar

Ahmet Kavas

Mustafa Sinanoğlu

Bu kitap

Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin 17.05.2006 tarihli ve 1208/4 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Aralık 2007

İkinci Basım: Ağustos 2023

ISBN 978-625-428-311-6

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.

Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadde, No: 11

Yenimahalle/Ankara

Tel. 0312. 354 91 31 Faks. 0312. 354 91 32

bilgi@tdv.com.tr

Sertifika No. 48058

YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ

Dünden bugüne Osmanlı araştırmaları: tespitler - problemler - teklifler / ed. Ali Akyıldız, Ş. Tufan Buzpınar, Mustafa Sinanoğlu. - 2. bs. - İstanbul ; Ankara : İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ; Türkiye Diyanet Vakfı, 2023. 319 s. ; 23,5 cm. - (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; 1197. İSAM Yayınları ; 35. İlmi Araştırmalar Dizisi ; 18)
Kaynakça var.
ISBN 978-625-428-311-6

İçindekiler

Takdim • 7

Açılış Konuşmaları • 11

Ş. Tufan Buzpınar - Yusuf Halaçoğlu

I. Oturum / SİYASÎ TARİH

Klasik Dönem Osmanlı Siyasî Tarihine Yaklaşımlar Üzerine Bazı Mülahazalar

Feridun Emecen • 21

Türkiye'de Yakın Çağ Siyasî Tarihi Araştırmalarına Dair Gözlemler

Azmi Özcan • 37

II. Oturum / İDARÎ SİSTEM

Cumhuriyet Döneminde Yapılmış Osmanlı Klasik Devir İdarî Tarihi Çalışmaları

İlber Ortaylı • 45

Yakın Çağ Osmanlı İdarî Tarihi Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme

Ali Akyıldız • 55

III. Oturum / HUKUK

Osmanlı Hukuk Tarihçiliği ve Problemleri

M. Âkif Aydın • 65

Şer'îye Sicillerinin Hukuk Tarihi Açısından Önemi ve Sicillere Dayalı Araştırmalar

Fethi Gedikli • 73

Osmanlı Hukuk Literatürü: Tespitler ve Teklifler

Şükrü Özen • 97

IV. Oturum / EDEBİYAT

Yeni Türk Edebiyatının Osmanlı Dönemi Araştırmaları Üzerine: Tespitler, Problemler ve Teklifler

Orhan Okay • 119

Günümüze Dönük Yüzüyle Osmanlı Şiiri: Tespitler, Öneriler

İskender Pala • 127

V. Oturum / İKTİSAT

Osmanlı İktisat Tarihi Çalışmaları (XVIII. Yüzyıla Kadar)

Murat Çizakça • 139

VI. Oturum / İSLÂM FELSEFESİ-KELÂM

Türk Felsefe-Bilim Tarihinin Seyir Defteri (Bir Ön Söz)

İhsan Fazlıoğlu • 159

Osmanlı Kelâm Geleneğinden Nasıl Yararlanabiliriz?

M. Sait Özerverli • 197

VII. Oturum / TASAVVUF

Türkiye'de 1980 Sonrası Osmanlı Dönemi Akademik Nitelikli Tasavvuf Tarihi Araştırmalarına Genel Bir Bakış

A. Yaşar Ocak • 217

Makbul ve Maktul Tasavvuf Kültürü ile İlgili Tespitler, Problemler, Teklifler

Mustafa Kara • 227

VIII. Oturum / BİLİM TARİHİ-İLMİYE

Osmanlı Bilim Tarihi Araştırmalarının Dünü

Ekmeleddin İhsanoğlu • 247

Türkiye'de Osmanlı Bilim Tarihi Araştırmaları

Emre Dölen • 259

Osmanlı'da İlmîyeye Dair Çalışmalar Üzerine Gözlemler

Mehmet İpşirli • 267

IX. Oturum / ÇAĞDAŞ TÜRK DÜŞÜNCESİ

Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Türk Siyasî Düşüncesi

Gökhan Çetinsaya • 281

Çağdaş Türk Düşüncesi Çalışmalarının Usul ve Muhtevaya İlişkin Bazı Meseleleri

İsmail Kara • 289

X. Oturum / DEĞERLENDİRME

Kapanış Konuşmaları • 313

Nejat Göyünç - Ekmeleddin İhsanoğlu - Mehmet Genç

Takdim

Malum olduğu üzere, 1998'de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 75. ve 1999'da Osmanlı Devleti'nin kuruluşun 700. yıldönümleri idrak edildi. Güzel bir tesadüf eseri olarak art arda gelen bu iki mühim yıldönümü vesilesiyle sivil toplum kuruluşlarının ve bazı resmî müesseselerin yapmış oldukları kutlama ve törenlerin yanı sıra, düzenledikleri ilmî faaliyetler, Osmanlı ve Cumhuriyet tarihinin pek çok bilinmeyen noktalarının ortaya çıkarılmasına ve açıklanmasına önemli katkılarda bulundu. Ayrıca söz konusu ilmî faaliyetlerin, tarihle toplum arasındaki mesafenin azaltılmasına ve tarihin toplum tarafından önemsenmesine hatırı sayılır katkılar sağladığını da belirtmek gerekir.

Önemli hadiselerin yıldönümleri vesilesiyle ortaya çıkarılan yeni bilgilerin değeri inkâr edilemez olmakla birlikte, bu tür imkânları bir soluklanma dönemi olarak görmek de oldukça önemlidir. Diğer bir ifadeyle, böyle dönemlerde maziye bir atf-ı nazar edip o ana kadar gerçekleştirilen faaliyetlerin soğukkanlı ve ciddi bir muhasebesini yapmak gerekir. Bu yapılabildiği takdirde, özeleştiri ortamı oluşturulabilir ki, bu durum ilerisi için daha geniş açılımlara ve Osmanlı tarihi araştırmalarının kemiyet ve keyfiyet yönünden daha sağlıklı değerlendirilebilmesine zemin hazırlayabilir. Bu açıdan bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yıl dönümünde yapılması gereken önemli işlerden birinin de, Osmanlı tarihi çalışmalarının mevcut konumunun masaya yatırılıp analiz edilmesi olduğu ortaya çıkar. Ayrıca Türkiye'de tarih metodolojisi, kaynak analizi ve kullanımı gibi sorunların tartışılmasına hasredilmiş ilmî toplantıların ve tarihçilerin bu konularla ilgili fikir alışverişinde bulunabilecekleri platformların eksikliği de böyle bir çalışmayı zorunlu hâle getirmektedir. Zira bunlar gerçekleştirilemediğinden, gerekli eleştiri ve denetim mekanizmaları da oluşturulamadığından, yapılan çalışmalar sağlıklı değerlendirilebilme imkânından mahrum kalmaktadır.

Tespit edilebildiği kadarıyla, bir istisna dışında, 700. yıl bağlamında böyle bir muhasebe yapılmadı; büyük bir şevk ve azimle, mevcut üslup üzere, Osmanlı araştırmalarına ve sempozyumların düzenlenmesine devam edildi. Sadece Türk Tarih Kurumu, XIII. Türk Tarih Kongresi'nde böyle bir muhasebeyi uluslararası planda ve çok umumi hatlarıyla gerçekleştirmeyi denedi. Nitekim kongrenin bir seksiyonu, dünyanın farklı ülkelerindeki Osmanlı araştırmalarının tarihî seyrinin değerlendirilmesine ayrıldı. Bu bağlamda Halil İnalçık ve Bahaeddin Yediyıldız, Türkiye'deki Osmanlı tarihi çalışmalarının gelişimini önemli tarihçiler üzerinden iz sürerek ana hatlarıyla ele alıp incelediler.¹ Tespite yönelik olan bu çalışmaların gayet yararlı olduğu ve önemli bir boşluğu doldurduğu ifade edilmelidir.

Bu sempozyumu düzenleme konusundaki temel hareket noktası, yukarıda izah edilen bakış açısıyla, Osmanlı tarihinin çeşitli bilim alanlarında yapılan araştırmaların, konularının uzmanları tarafından derinliğine bir analize tabi tutulmasıydı. Temel amaç, yapılan çalışmaların yaklaşım, yöntem ve kaynaklar yönünden ciddi bir tenkide tabi tutulması olarak belirlendi. Böylece mevcut çalışmaların -varsa- eksiklikleri tespit edilebilecek ve ileriye dönük olarak daha sağlam ve sağlıklı bir planlama yapılabilecekti. Bu düşüncelerden hareketle, 24-25 Şubat 2001 tarihinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi'nde (İSAM) "Dünden Bugüne Osmanlı Araştırmaları: Tespitler, Problemler, Teklifler" başlıklı iki gün süren bir sempozyum düzenlendi. Tebliğciler belirlenirken, duyuruların genele değil, doğrudan isimlere yapılması tercih edildi. İlgili bilim adamlarının, alanlarının birikimine sahip ve o zamana kadar yapılmış çalışmaları değerlendirebilecek yetkinlikte olmalarına bilhassa özen gösterildi.

İncelenen konular; siyasi tarih, idare tarihi, hukuk tarihi, iktisat tarihi, bilim tarihi, İslâm felsefesi-kelâm, tasavvuf, fıkıh, ilmiye, edebiyat ve çağdaş Türk düşüncesi olmak üzere toplam on bir ana başlık altında toplandı. Şüphesiz, Osmanlı tarihinin başka bazı çalışma alanları (sosyal tarih, askerî tarih, vs.) bunlara ilave edilebilir ve başlıkların sayıları daha da artırılabilirdi. Ancak ilk etapta, belli bir gelişme seviyesine ve yayın yoğunluğuna ulaşmış olan mezkûr ilim dallarının muhasebesinin yapılması tercih edildi. Sempozyumda bu başlıklara dair toplam yirmi tebliğ sunuldu.

¹ Kongrede, Türkiye'nin dışında, Amerika, Kanada, Fransa, Romanya, Yunanistan, İsrail, Macaristan, Arnavutluk, Bulgaristan, Japonya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, İran, Bahreyn ve Körfez ülkelerindeki Osmanlı tarihi çalışmalarının bir değerlendirmesi yapıldı (XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002, I, 1-607).

TAKDİM

2001 yılında düzenlenen böylesine önemli bir sempozyumun bildirilerinin okuyucuya ulaştırılması, altı yıl gibi çok önemli bir gecikmeyle mümkün olabildi. Bu gecikmenin önceleri İSAM'da meydana gelen yönetim değişikliğiyle ortaya çıkan belirsizlikten, sonra da bazı ilim adamlarının tebliğlerini geç intikal ettirmesinden kaynaklandığını ifade etmek gerekiyor. Hâl böyle olunca, aradan geçen altı yıllık süre içerisinde yapılan yeni yayınlar doğal olarak tebliğlerin kapsamına yansıtılamadı. Zira, tebliğ sahiplerinden bu yönde bir istekte bulunmak, hem onlar açısından hayli meşakkati mucip hem de tebliğlerin basımını iyice geciktirmiş olacaktı. Bu yüzden böyle bir yola tevessül edilmeyip bildirilerin bir an önce okuyucuya ulaştırılması cihetine gidildi. Dolayısıyla, okuyucuların değerlendirmelerini yaparken, bu metinlerin 2001 yılına kadar olan verilere dayandığı hususunu göz önünde bulundurmaları gerekiyor.

Netice olarak tebliğleriyle sempozyuma katılıp projemize destek veren değerli ilim adamlarına, bu organizasyon için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan İSAM'ın o dönemdeki ve hâlihazırdaki başkanları Prof. Dr. Ş. Tufan Buzpınar ve Prof. Dr. Mehmet Âkif Aydın'a yardımları ve anlayışları için teşekkürlerimizi sunuyor; bu sempozyumun, soruna dikkat çekip bundan sonra her bir bilim dalı için benzer toplantıların yapılmasına vesile olacağını ümit ediyoruz.

İstanbul, Aralık 2007

Prof. Dr. Ali Akyıldız
Prof. Dr. Ş. Tufan Buzpınar
Doç. Dr. Mustafa Sinanoğlu

Açılış Konuşmaları

Ş. Tufan Buzpınar*

Muhterem hocalarım ve değerli misafirler hepinize hoş geldiniz diyor, saygıyla selâmlıyorum.

Bilindiği üzere 1999 ve 2000 yılları, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yılı münasebetiyle düzenlenen konferanslar, sempozyumlar ve diğer ilmî toplantılara sahne oldu. Vakıta biz de o günlerde bu faaliyetlere kendi çapımızda katkıda bulunmayı düşündük. Ancak iki nedenden bu düşüncemizi bugüne kadar ertelemiş olduk. Bunlardan birincisi, ülkemizin önde gelen Osmanlı tarihçilerinin bahsedilen programlardan dolayı oldukça yoğun bir iş tempolarının olması ve bizim düzenleyeceğimiz bu sempozyuma gerektiği kadar zaman ayıramayacakları kaygısı idi. İkincisi de bizim düşündüğümüz sempozyumun, bir bakıma o günlerde gerçekleştirilen faaliyetlerin sonuçlarına da bağlı olmasıydı. Yani biz bidayetinden beri Osmanlı tarihi bağlamında herhangi bir konu üzerinde durmaktan ziyade, bugüne kadar yapılan Osmanlı araştırmalarının bir muhasebesini yapmayı, bu konuda bir değerlendirmede bulunmayı ve Osmanlı araştırmalarının geleceğine bu yönde katkıda bulunmayı düşünmüştük.

Değerli misafirler, Osmanlı Devleti 600 yıl gibi uzun bir süre, oldukça farklı özellikleri olan bir coğrafyada hüküm sürmüş ve geride çok zengin kaynaklarla desteklenen bir tarihî tecrübe bırakmıştır. Kendi tecrübesini yaşayıp tarihe mal olan bu büyük devletin hangi alanlarda nasıl bir hayat sürdüğü, ne tür problemlerle karşılaşmış onlar için hangi çözümleri ürettiği ve bu tecrübenin insanlık tarihi, başka bir ifadeyle dünya tarihi içerisinde nerede durduğu, Osmanlı tarihçilerinin anlaması ve açıklaması gereken devasa konular arasındadır. Burada belirtmek gerekir ki, bu sorumluluk sadece Türk tarihçilerine ait bir sorumluluk da değildir. Evet, Osmanlı Devleti'ni kurup yöneten aslî unsurun mirasçısı bir milletin mensupları olarak Türk tarihçileri, Osmanlı tecrübesini

* TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Başkanı.

doğru anlayıp tüm dünyaya anlatmada öncelikli olarak sorumludur. Ancak söz konusu tecrübenin anlaşılması, Osmanlı coğrafyasında kurulan Balkan, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin yanı sıra, insanlığın geleceğini yönlendirmeye çalışan büyük ve güçlü ülkeler için de önemlidir. Diğer bir ifadeyle, Osmanlı tarihini insanlık tarihinin, Batı medeniyeti tarihinin, İslâm medeniyeti tarihinin ve Türk tarihinin önemli bir dönemi olarak ele almak gerekmektedir. Bugün giderek yaygınlaşan bir görüşe göre, Batı'dan ve Doğu'dan bağımsız olarak sadece kendi iç dinamikleriyle Osmanlı tarihini sağlıklı bir şekilde anlayabilmek çok zordur.

Yarım asırdan fazla bir zamandır Osmanlı tarihi üzerine Doğu'da ve Batı'da ciddi araştırmaların yapıldığı, her geçen gün bir öncesine göre Osmanlı tecrübesini anlamada daha iyi konumda olduğumuz bir gerçektir. Özellikle son yıllarda tarih araştırmalarına ilginin giderek arttığını söylemek de mümkündür. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, Osmanlı araştırmalarının kemiyet ve keyfiyet bakımından önemli eksiklikleri vardır. Kemiyet bakımından eksikliğe örnek olarak gündemdeki Ermeni meselesi hakkında Türk tarihçilerinin yayınları binlerle ifade edilirken, aynı konuda Türk aleyhtarı tezi işleyen yayınların on binleri bulduğunu belirtmek sanırım yeterli olur. Keyfiyet bakımından da Osmanlı araştırmaları ideolojik tarih yazıcılığından tutun da, tarihe yaklaşım tarzlarına kadar bir dizi problem içermektedir. Ulusal tarih yazıcılığının Osmanlı birikimini küçümseyici tavrı ne kadar sıkıntılı ise, Osmanlı hayranlığıyla yapılan tarih araştırmaları da o denli sağlıksız görünmektedir. Benzer problemler kaynak kullanımında da mevcuttur. Osmanlı kaynaklarını kullanmadaki sıkıntılarımız devam ettiği gibi, Osmanlı son döneminin iyi anlaşılabilmesi için mutlaka faydalanılması gereken İngiliz, Fransız, Alman ve Rus arşivlerinden göstermelik olarak istifade ettiğimiz de bir gerçektir. Diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nin çok önemli bir parçasını oluşturan ve bugün genel olarak Orta Doğu şeklinde adlandırılan bölgenin yoğun olarak Avrupa'nın nüfuzunda kaldığı XIX. yüzyıl tarihi hem mahallî tarihçiler hem de Avrupa'nın ilgili sömürgeci ülkelerinin tarihçileri tarafından Osmanlı kaynakları yok sayılarak büyük ölçüde kendi diplomatik kaynaklarına dayanılarak çalışılması da bir başka ciddi problem alanı oluşturmaktadır.

Değerli misafirler, bu örnekleri çoğaltmak mümkün; ancak zamanınızı almamak için bu kadarla yetiniyorum. İşte bu tür düşüncelerden hareketle bugüne kadar yapılmış olan Osmanlı araştırmalarının bir muhasebesini yapalım istedik. Osmanlı tecrübesini anlama ve açıklamada ne durumdayız, bulduğumuz konum itibarıyla karşılaştığımız problemler nelerdir ve bunlara ne tür çözüm önerileri sunabiliriz? Tabii ki iki günlük bir toplantıda Osmanlı tarihinin her alanında yapılmış bütün çalışmalarını değerlendirmek mümkün değildir. Bunun

AÇILIŞ KONUŞMALARI

farkında olarak belirli alanlarda sunulacak tebliğlerle katkıda bulunmayı amaçladık. İnanıyorum ki, birbirinden değerli ilim adamlarımızın iki gün boyunca ortaya koyacakları ilmî ziyafet, bu alandaki eksikliğimizi bir nebze olsun gidecek ve ileride yapılacak benzer çalışmalar için yol gösterici olacaktır.

Çok kıymetli zamanlarını ayırarak sempozyumumuza katkıda bulunmak üzere teşrif eden ilim adamlarımıza ve siz değerli misafirlerimize tekrar teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.